

οἱ ἄνθρωποι συνεργατικῶς τὴν φιλοσοφίαν.

Ὅπωςδήποτε ὅμως κάθε ἐρευνητὴς πρέπει νὰ ἐπιδιώκῃ νὰ εὐρύνῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερο τὸν ὁρίζοντά του. Πρέπει νὰ συνδέῃ ὅλας τὰς γνώσεις του εἰς ἑνιαῖον συνηρομολογημένον σύνολον καὶ αὐτὸ πάλιν πρέπει νὰ εὐρίσκειται εἰς τοιοῦτον ἐσωτερικὸν συνειρμὸν ὥστε νὰ ἑναρμονίζεται μὲ τὴν ὁλότητα τῶν συναρτήσεων εἰς τὰς ἄλλας ἐπιστήμας.

Εἶναι ματαίᾳ ἡ ἀναζήτησις αἰωνίων ἀληθειῶν. Ὅχι ἡ κατάκτησις τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ ὁ δρόμος πρὸς τὴν ἀλήθειαν εἶναι τὸ σπευδαιότερον.

Ἡ γενικὴ αὕτὴ διαπίστωσις εἶναι οὐσιώδους προϋπόθεσις διὰ μίαν ἀληθῶς ἐπιστημονικὴν κριτικὴν ἐρευναν τῆς καντιανῆς γνωσιολογίας.

ΑΤΟΜΟΝ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑ

Εἶναι γνωστὸν, ὅτι σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν πάλιν μεταξὺ τῶν δύο φιλοσοφικῶν ρευμάτων τὰ ὁποῖα ἠθέλησε νὰ συμβιβάσῃ καὶ νὰ «συγχωνεύσῃ» οὕτως εἰπεῖν ὁ κριτικισμὸς τοῦ Κάντ, ἔπαιξεν ἀνέκαθεν καὶ παίζει ἀκόμη ἡ σχέσις τοῦ φυσικοεπιστημονικοῦ «ἀτομισμού» μὲ τὴν πνευματικὴν ζωὴν.

Ὁ Ἀλβέρτος Λάνγκε εἰς τὴν «Ἱστορίαν τοῦ Ὑλισμοῦ» μὲ ἰδιαιτέραν ἐπιμονὴν τονίζει ὅτι:

«Μία ἀπὸ τὰς ἀσθενεστέρας πλευρὰς τοῦ ἀτομισμού εἶναι ἡ ἀδυναμία του νὰ ἐξηγήσῃ μὲ τὰ ἄτομα καὶ μὲ τὸν κενὸν χῶρον τὰς ιδιότητας τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθήσεων καὶ τὰ αἰσθήματα. Καὶ περαιτέρω: «Ἔχει ἀποκλεισθῆ διὰ παντὸς ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην ἢ δυνατότητος νὰ εὕρῃ μίαν γέφυραν μεταξὺ ἐκείνου τὸ ὁποῖον ὁ ἀπλούστερος ἤχος δίδει ὡς αἰσθήσιν εἰς ἓνα ὑποκείμενον, ὡς ἤχητικὴν αἰσθήσιν μου ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς ἀναλυτικῆς ἐνεργείας ἀφ' ἑτέρου, τὴν ὁποῖαν πρέπει νὰ ἀναλάβῃ ἐντὸς τοῦ ἐγκεφάλου ἡ ἐπιστήμη διὰ νὰ ἐξηγή-

ση τὴν ἰδίαν αὐτὴν αἴσθησιν τοῦ ἤχου ὡς φαινόμενον τοῦ κόσμου τῶν ἀντικειμένων».

Ποῖα συμπεράσματα δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν ἀπὸ τὴν γενικῶς ὀρθὴν δευτέραν αὐτὴν διαπίστωσιν ;

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ἐπιστημονικῶς τὸ πρόβλημα τῶν φαινομένων ἐκείνων ποὺ ὀνομάζονται συνήθως πνευματικὰ δὲν ἔχει ἀκόμη λυθῆ. Δὲν ἤμπορέσαμεν ἀκόμη νὰ τὰ πορακολουθήσωμεν μέχρι τῆς πρώτης των ἀρχῆς. Ἀλλὰ μήπως αὐτὸ δὲν ἀληθεύει καὶ δι' ἓνα σωρὸν ἄλλα φαινόμενα τῆς φύσεως ; Μήπως ἔχομεν λύσει ὅλα τὰ αἰνίγματα τοῦ κόσμου ; Δὲν γνωρίζομεν κατὰ ποῖον τρόπον ἐνεργεῖ ἡ βαρύτης, οὔτε πόθεν προέρχεται ἡ ἐνέργεια αὐτή. Ἡ ἀγνοία αὐτὴ δὲν ἀποτελεῖ καθόλου λόγον διὰ νὰ ἐξαιρέσωμεν ἓνα οἷονδήποτε φαινόμενον ἀπὸ τὸ συνολικὸν σύμπλεγμα καὶ τὴν καθολικὴν συνάρειαν ὅλων τῶν φαινομένων καὶ νὰ τὸ ἐξετάσωμεν ξεχωριστά, ἔξω τῆς συναφείας αὐτῆς.

Ἀληθὲς εἶναι ὅτι μὲ τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῶν γνώσεών μας ἡ γένεσις τοῦ πνεύματος παρουσιάζεται ὡς ἓνα πηδῆμα ἐντὸς τῆς φύσεως, ὅπως καὶ ἡ γένεσις τῆς ζωῆς. Ἀλλὰ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνας φιλοσόφους καὶ τὸν γερμανὸν Χέγκελ γνωρίζομεν ὅτι ἡ ἐξέλιξις δὲν γίνεται χωρὶς πηδήματα καὶ ὅτι ἡ αὐξήσις μιᾶς ποσότητος ἀπὸ ἓνα ὠρισμένον σημεῖον μετατρέπεται ἢ δύναται τουλάχιστον νὰ μετατραπῆ εἰς μίαν νέα ν ποιότητα. Δὲν ὑπάρχει δὲ ἀσφαλῶς δυσκολώτερον πρᾶγμα ἀπὸ τὸ νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ νὰ ἐξηγήσωμεν πῶς πραγματοποιοῦνται τὰ τοιαῦτα πηδήματα εἰς τὴν φύσιν.

Παρ' ὅλα ὅμως τὰ πηδήματα ὅλοι παραδέχονται σταθερῶς, ὅτι ὑπάρχει μία ἐνότης εἰς ὅλα τὰ φαινόμενα τῆς φύσεως. Τὰ τελικὰ αἰνίγματα τοῦ πνεύματος δὲν ἔχουν βεβαίως λυθῆ ἀκόμη. Πολλὰ ἐν τούτοις πνευματικὰ φαινόμενα ἔχουν ἤδη ἐρευ-

νηθῆ ἐπιστημονικῶς. Πᾶν ὅ,τι περὶ τούτων γνωρίζομεν τὸ χρεωστοῦμεν εἰς τὴν ἐμπειρικὴν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ἐξηκριβώθη ὁ στενὸς σύνδεσμος τῆς πνευματικῆς ζωῆς μετὰ τὸ νευρικὸν σύστημα καὶ μετὰ τὸ κέντρον του, τὸν ἐγκέφαλον, καὶ ὡς καὶ ἡ ἐξάρτησις μιᾶς σειρᾶς πνευματικῶν λειτουργιῶν ἀπὸ τὴν κατασκευὴν καὶ σύστασιν ὀρισμένων τμημάτων τοῦ ἐγκεφαλικοῦ συστήματος. Ἡ δὲ ἰατρικὴ εἶναι εἰς θέσιν νὰ θεραπεύσῃ ὀρισμένας παθήσεις τοῦ πνεύματος. Οὐδεὶς ἀκόμη δύναται νὰ προβλέψῃ πόσον μακρὰ θὰ φθάσουν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι εἰς τὴν διερεύνησιν τῆς ψυχῆς. Εἰς κάθε φαινόμενον αἱ πρῶται ἀρχαί του, ἡ γένεσίς του εἶναι ἡ πλέον δισεξερευνητος. Ἡ ἐξήγησις τῆς ἀρχῆς ἐνὸς φαινομένου εὐρίσκεται εἰς τὸ τέρμα, ὄχι εἰς τὴν ἀφετηρίαν τῆς ἐρεύνης του. Δὲν γνωρίζομεν τὴν πρώτην ἀρχὴν τῆς πνευματικῆς λειτουργίας, ἀλλὰ εἶναι ἀκόμη πολὺ ἐνωρίς ἀπὸ τὸ *ignotabimus* (δὲν γνωρίζομεν) νὰ συμπεράνωμεν ἕνα *ignotamio* (δὲν θὰ γνωρίσωμεν ποτέ).

Κανεὶς βεβαίως δὲν δύναται νὰ γνωρίζη ἂν αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι θὰ κατορθώσουν ποτὲ νὰ λύσουν ὅλα τὰ αἰνίγματα τοῦ πνεύματος. Ἀλλὰ δεδομένου ὅτι ὅλαι αἱ λύσεις ποὺ μέχρι τώρα ἔχουν δοθῆ εἰς τὰ αἰνίγματα αὐτὰ ἐπετεύχθησαν μόνον χάρις εἰς τὴν θετικὴν μέθοδον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, δὲν ἔχομεν κανένα λόγον νὰ μὴ τὰς ἐμπιστευώμεθα καὶ εἰς τὸ μέλλον. Δὲν ὑπῆρχε κανένα ἄλλο μεγαλύτερον κακὸν διὰ τὴν περαιτέρω πνευματικὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος ἀπὸ τὸ νὰ ἐμποδισθῆ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὴν διερεύνησιν καὶ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τοῦ πνεύματος.

Ἄς δεχθῶμεν ὁμως πρὸς στιγμὴν κάτι τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι ἀποδεδειγμένον, ὅτι δηλαδὴ ἡ φύσις τοῦ πνεύματος εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν θὰ ἠμπορέσωμεν ποτὲ νὰ ἐξηγήσωμεν κατὰ ποῖον τρό-

πον εἰς μίαν ὠρισμένην στιγμὴν καὶ ὑπὸ ὠρισμένας συνθήκας τοῦ ἕως τότε τελείως ἀνοργάνου κόσμου ἐγεννήθησαν ἀπὸ ὠρισμένας πολυπλοκωτάτας χημικὰς ἐνώσεις νέα ὄντα, ὀργανικὰ μὲ ζωὴν καὶ μὲ αἴσθησιν.

Ἐδῶ ἀκριβῶς εὐρίσκεται ἡ καθ'αυτὸ δυσκολία ὄλου " τοῦ προβλήματος. Ἡ μεταγενεστέρα ἐξέλιξις τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος δὲν παρουσιάζει δυσκολίας ἀνυπερβλήτους.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀγριότητος, ὅποτε οἱ ἀρχέγονοι ἄνθρωποι ἀπέδιδαν ἀνθρωπίνας ψυχικὰς ἰκανότητας εἰς τὰ ζῶα, πρῶτος ἓνας γάλλος φιλόσοφος τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ Καρτέσιος, ἐχαρακτήρισε τὸ ζῶον ὡς «ἄψυχον μηχανήν». Νεώτεροι βιολόγοι ἀκολουθήσαντες διαφορετικὸν δρόμον, ἔφθασαν μέχρι καὶ πειραματισμῶν ἐπὶ τοῦ νευρικοῦ συστήματος καὶ τοῦ ἐγκεφάλου τῶν ζώων. Ἡ σύγχρονος σκέψις ἐχωρίσθη καὶ πάλιν εἰς δύο στρατόπεδα " Ἐνας αὐστριακὸς φιλόσοφος, ὁ Μ. Ἄντλερ, ἐπικρίνων σφοδρῶς τὴν ἀντίληψιν κατὰ τὴν ὁποίαν μεταξὺ τῶν νοητικῶν δυνάμεων τοῦ ζώου καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὑφίσταται ἀπλῶς διαφορὰ βαθμοῦ, ἐχαρακτήρισε αὐτὴν ὡς «τελείως ἀκριτον καὶ ἀνθρωπομορφικὴν παράστασιν». Ἐξ ἄλλου ὁ Μὰχ βεβαιώνει εἰς τὸ προαναφερθὲν ἔργον του :

«Δὲν ὑπάρχει καμμία βούλησις καὶ καμμία προσοχὴ ὡς ἰδιαιτέρα φυσικὴ δύναμις. Ἡ ἰδία δύναμις ἢ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ σῶμα προκαλεῖ καὶ τὰς ἰδιαιτέρας ἐκείνας μορφὰς τῆς συνεργασίας τῶν μερῶν τοῦ σώματος διὰ τὰς ὁποίας ἔχομεν δεχθῆ τὸ συλλογικὸν ὄνομα «θέλησις» καὶ «προσοχή». Εἰς τὴν θέλησιν καὶ εἰς τὴν προσοχὴν ὑπάρχει μία «ἐκλογή» ἀπαράλλακτα ὅπως εἰς τὸν γεωτροπισμὸν καὶ τὸν ἡλιοτροπισμὸν τῶν φυτῶν καὶ εἰς τὴν πτώσιν τοῦ λίθου ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἔχομεν φαινόμενα αἰνιγματικὰ ἢ ὁμοίως κατανοητά, Αἱ διαφοραὶ

τάς ὁποίας παρουσιάζει ἀπὸ ψυχικῆς ἀπόψεως ὁ ἄνθρωπος ἐν σχέσει μὲ τὰ ζῶα, εἶναι φύσεως ὄχι ποιοτικῆς, ἀλλὰ ποσοτικῆς».

Ὅπως δὴποτε ὅμως, καὶ δι' αὐτὰ τὰ ἀπλούστερα πνευματικὰ φαινόμενα—ὄχι μόνον διὰ τὰ πολυπλοκώτερα καὶ τελειότερα—ὑφίσταται κατὰ τὴν ἄλλην φιλοσοφικὴν σχολὴν ἢ δυσχέρεια τῆς ἐπιστημονικῆς των ἐξηγήσεως, ἢ μᾶλλον ἢ ἀδυναμία οἵασδήποτε ἐξηγήσεώς των, δεδομένου ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τῆς μεταφυσικῆς σχολῆς θεωροῦν τὰ φαινόμενα αὐτὰ πάντως ὡς ἀνεπίδεκτα οἵασδήποτε ἐπιστημονικῆς ἐξηγήσεως.

Πολλοὶ θὰ ἀπορήσουν ἴσως πῶς ἓνας φιλόσοφος τοῦ 20οῦ αἰῶνος ἐξακολουθεῖ νὰ κάμνῃ λόγον περὶ «ἐξηγήσεως τῶν φυσικῶν φαινομένων». Ἡ νεωτέρα ἔρευνα, θὰ μᾶς ἀντιτάξουν, ἔχει πλέον παραιτηθῆ πάσης «ἐξηγήσεως», ζητεῖ μόνον νὰ ἀναπαραστήσῃ, νὰ περιγράψῃ ὅσον τὸ δυνατόν ἀπλούστερον καὶ ἀκριβέστερον τὰ διάφορα φαινόμενα. Διότι μὲ τὰς προσπαθείας μας νὰ τὰ ἐξηγήσωμεν θὰ ἐχανόμεθα εἰς τὰ σύννεφα τῆς μεταφυσικῆς.

Ὅλον τὸ ζήτημα προφανῶς εἶναι τὶ ἐννοοῦμεν λέγοντες «ἐξηγήσεις». Ἄν μὲ τὴν λέξιν αὐτὴν ἐννοοῦμεν ὅτι ἀνακαλύψαμεν τὰς τελικὰς ἀρχὰς καὶ τὰς πρώτας αἰτίας, τότε πραγματικῶς ἀναλαμβάνομεν ἔργον ἀκατόρθωτον. Ἐξ ἄλλου ἢ ἀφειρηθῆ κάθε ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἐνὸς φαινομένου πρέπει βεβαίως νὰ εἶναι ἡ περιγραφή του, ἢ ἀναπαράστασις του. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ σταματήσωμεν εἰς αὐτὴν μόνον. Πρέπει καίθε ἰδιαίτερον φαινόμενον ἢ σύμπλεγμα φαινομένων νὰ τὸ φέρωμεν εἰς μίαν ἁρμονικὴν καὶ δίχως ἀντιφάσεις σύνδεσιν μὲ ἄλλα γνωστὰ ἤδη εἰς ἡμᾶς φαινόμενα καὶ συμπλέγματα φαινομένων. Ὅσο καλύτερα τὸ κατορθώνομεν αὐτό, ὅσον εὐρύτερον εἶναι τὸ σύμπλεγμα καὶ ἢ

καθολική συνάφεια εἰς τὴν ὁποίαν ἐνσωματώνομεν ἓνα ὠρισμένον φαινόμενον, τόσον καλύτερον τὸ ἐξηγήσαμεν. Ἐξακολουθοῦμεν λοιπὸν νὰ ἀναζητοῦμεν ἐξηγήσεις ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν.

Εἰς τὸ ἀνωτέρω τεθὲν πρόβλημα τῆς πνευματικῆς διακρίσεως ἀνθρώπου καὶ ζώου, ἦλθε μετὰ τὸν Καρτέσιον ὁ Κάντ νὰ δώσῃ μίαν νέαν ἀπάντησιν, ἣ ὁποία σαφῶς χαρακτηρίζει καὶ τὸν γενικώτερον προσανατολισμὸν τοῦ φιλοσόφου τῆς Καινεξβέργης. Μὲ ἰδιαιτέραν ὀξύτητα ἐχάραξε τὴν διαχωριστικὴν μεταξὺ τῶν δύο γραμμῶν : Ὁ ἀνθρώπος ἔχει κοινὴν μὲ τὰ ζῶα τὴν νόησιν, (Verstand) ἀλλὰ ὁ λογισμὸς (Vernunft) εἶναι ἀποκλειστικὸν χάρισμα τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ νόησις, ὁ νοῦς ἀπασχολεῖται μὲ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν δεδομένων τῆς ἐκ τῶν αἰσθήσεων πείρας μας. Ὁ λογισμὸς, ὁ λόγος, ἀντιθέτως, ἀπασχολεῖται μὲ τὸν στοχασμὸν ἐπὶ τῶν ὑπερτάτων ἀληθειῶν.

Τώρα ἐμφανίζεται μία νέα δυσχέρεια. Διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐγείρεται ἓνα σινικὸν τεῖχος ὄχι μόνον μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ζώου, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ πρωτογόνου καὶ πολιτισμένου ἀνθρώπου. Εἶναι ὀρθὸν ὅτι τὰ ζῶα ἔχουν μόνον νόησιν κατὰ τὴν σημασίαν ποὺ δίδουν εἰς αὐτὸν τὸν ὄρον ὁ Κάντ καὶ ὁ Χέγκελ. Δὲν ἔχουν λογισμὸν. Ἀλλὰ καὶ τῶν ἀγρίων καὶ βαρβάρων ἀνθρωπίνων φυλῶν ἡ πνευματικὴ ζωὴ ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ σχηματίσῃ τὰς ὑψηλὰς ἐκείνας ἀφηρημένας ἰδέας αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν κατὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν τὸ πεδίου δράσεως τοῦ λογισμοῦ. Ἐχρειάσθη μία ὀλόκληρος ἐκπολιτιστικὴ ἐξέλιξις πολλῶν χιλιετηρίδων μέχρις ὅτου δημιουργηθοῦν αἱ προϋποθέσεις διὰ τὸν σχηματισμὸν ἀνωτέρων ἀφηρημένων ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι νὰ ὑψώνωνται ὑπεράνω τῆς ἀπλῆς ἀμέσου πείρας τῶν αἰσθήσεων. Αἱ θρησκείαι τῶν ἀπολιτίστων λαῶν δὲν παρουσιάζουν ἀκόμη κανένα

ἴχνος τοιαύτης ἀφηρημένης σκέψεως. Οἱ θεοὶ των εἶναι συχνὰ πολὺ φαντασιώδεις, ἀλλὰ πάντοτε τελείως συγκεκριμένοι καὶ ἔτσι τοὺς ἀναπαριστάνουν πάντοτε μὲ ὄργανα καὶ μέλη σώματος ἀνθρώπων ἢ ζώων.

Πρέπει τέλος νὰ σημειωθῇ ὅτι, εἰάν κανεὶς ἤθελε νὰ θεωρήσῃ μόνον τὸν λογισμὸν ὡς εἰδικῶς ἀνθρώπινον χαρακτηριστικὸν εὕρισκόμενον ἔξω τῆς καθολικῆς συναφείας τῶν φαινομένων τῆς φύσεως, τότε θὰ ἔφθανε εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὄχι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ἔξ αὐτῶν ὀλίγοι σχετικῶς μέχρι σήμερον συμμετέχουν τοῦ ἐξαισίου αὐτοῦ δώρου. Εἰς τὸ τέλος θὰ ἤμποροῦσε ἴσως κάποιος σχολαστικὸς νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ χάρισμα αὐτὸ ἀνήκει μόνον εἰς τὰς ἀκαδημαϊκὰς προσωπικότητας, αἱ ὁποῖαι κυρίως ἀσχολοῦνται μὲ τοὺς ἀφηρημένους θεωρητικοὺς στοχασμούς. Πρέπει βεβαίως νὰ ἀπορρίψωμεν ἓνα τοιοῦτον παραλογισμὸν καὶ νὰ δεχθῶμεν μαζὺ μὲ τὴν σύγχρονον ἐπιστήμην, ὅτι τοῦ πνευματικοῦ σπινθῆρος συμμετέχουν ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ ἄνθρωποι, εἴτε αὐτοὶ ἔχουν προχωρήσει μὲ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς των δράσεως μέχρι τοῦ λογισμοῦ, εἴτε λόγῳ τοῦ χαμηλοῦ βαθμοῦ τῆς ἐξελίξεώς των ἔχουν μείνει εἰς τὴν ἀπλῆν νόησιν.

Ὅποιοσδήποτε καὶ ἂν χαράξωμεν διαχωριστικούς φραγμοὺς ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν ὀργανισμῶν ποὺ εἶναι προικισμένοι μὲ πνευματικὰς ἰκανότητας, κανεὶς ἀπὸ αὐτοὺς δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀποσπάσωμεν τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα ἢ ἓνα οἶονδήποτε στάδιον τῆς ἐξελίξεώς του, νὰ τὸ ξεχωρίσωμεν ἀπὸ τὴν καθολικὴν συνάφειαν τῶν φαινομένων τῆς φύσεως καὶ νὰ τὸ ἀντικρύζωμεν αὐτὸ καθ'αυτὸ ὡς ἂν κάτι ποὺ δρᾷ καὶ ποὺ ἤμπορεῖ νὰ νοηθῇ ἔκτὸς τῆς καθολικῆς αὐτῆς συναφείας τοῦ κόσμου.

4. Ο ΚΑΝΤ ΚΑΤΑ ΤΟΥ ΜΥΣΤΙΚΙΣΜΟΥ

Ἡ φιλοσοφία τοῦ Κάντ ἐνεφανίσθη εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ πολιτισμένος κόσμος ἐκυριαρχεῖτο ἀπὸ τὸν ἀπόλυτον μηχανικὸν ὑλισμὸν (Γαλλία) καὶ τὸν μετριοπαθέστερον σενσουαλισμὸν τῶν ἄγγλων φιλοσόφων Λόκ (1632—1704) καὶ Χιούμ (1711—1776). Ἐπὶ τούτων καὶ ἐστηρίχθη ὁ Κάντ. Ὁ κριτικισμὸς του θὰ ἤμποροῦσε κάλλιστα νὰ γίνῃ ἀφετηρία διὰ μίαν ἀνωτέραν μορφὴν τοῦ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ.

Ὁ Κάντ ἀναγνωρίζει ὅτι ὁ κόσμος ὑπάρχει πραγματικῶς ἔξω ἀπὸ ἡμᾶς, ὅτι δὲν εἶναι ἀπλοῦν προῖον τῆς κεφαλῆς μας, ὅπως πρωτύτερα εἶχεν ὑποστηρίξει ὁ ἄγγλος φιλόσοφος Μπέρκλεϋ. Περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πληροφοροῦμεθα διὰ μόνων τῶν αἰσθήσεων μας. Σφοδρότατα δὲ ὁ Κάντ ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ προγενεστέρου ἰδεαλισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀποκρούει ὡς «μυστικοπαθῆ καὶ φαντασιόπληκτον» εἰς τὸ ἔργον του «Προλεγόμενα διὸ μίαν μελλοντικὴν μεταφυσικὴν». Θεωρεῖ ὡς «ἀποκρουστέον ἰδεαλισμὸν» τὴν προσπάθειαν νὰ μετατρέψωμεν τὰ πραγματικὰ ὄντα εἰς ἀπλὰς φαντασιώσεις.

Εἰς τὸ ἴδιον ἔργον ἀναλύει τὴν σκέψιν του ὡς ἑξῆς :

«Ἀναγνωρίζω βεβαίως ὅτι ὑπάρχουν ἔξω ἡμῶν σώματα, δηλαδὴ πράγματα... πού τὰ γνωρίζομεν ἀπὸ τὰς παραστάσεις τὰς ὁποίας μᾶς φέρουν αἱ αἰσθήσεις μας καὶ πού τοὺς δίδομεν τὴν ὀνομασίαν σώματα». Εἰς δὲ τὸ παράρτημα τῶν «Προλεγόμενων» του ἐπεξηγεῖ : «Ἡ ἀρχὴ ὅλων τῶν γνησίων ἰδεαλιστῶν, ἀπὸ τῆς σχολῆς τῶν Ἐλεατῶν μέχρι τοῦ ἐπισκόπου Μπέρκλεϋ περιέχεται εἰς τὰς λέξεις αὐτάς : «κάθε γνῶσις, λαμβανομένη διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων καὶ τῆς ἐμπειρίας εἶναι ἀπλῶς καὶ μό-

νον φαινομενικότης. Μόνον εἰς τὰς ἰδέας τῆς καθαρᾶς νοήσεως καὶ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ ὑπάρχει ἀλήθεια». Ἀντιθέτως, ἡ βασικὴ ἀρχὴ ἣ ὅποια κυριαρχεῖ τελείως καὶ καθορίζει τὸν ἰδικόν μου ἰδεαλισμὸν εἶναι : Κάθε γνῶσις περὶ τῶν πραγμάτων, τὴν ὅποιαν ἀντλοῦμεν ἀπὸ τὴν καθαρὰν νόησιν ἢ τὸν καθαρὸν λογισμὸν εἶναι ἀπλῶς καὶ μόνον φαινομενικότης. Μόνον εἰς τὴν ἐμπειρίαν ὑπάρχει ἀλήθεια».

Εἰς τὴν ἀρχὴν ὅμως αὐτὴν ὁ Κάντ προσθέτει ἔπειτα καὶ μίαν ἄλλην : Βεβαίως διὰ μόνων τῶν αἰσθήσεων ἠμποροῦμεν νὰ λάβωμεν γνῶσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, ἀλλὰ ἡ γνῶσις αὐτὴ ἐξαρτᾶται καὶ καθορίζεται ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ εἶδος τῶν ἔξω ἡμῶν πραγμάτων ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν φύσιν τῆς ἰδικῆς μας γνωστικῆς ἰκανότητος. Βλέπομεν λοιπὸν τὰ πράγματα ὄχι ὅπως εἶναι ἀλλὰ ὅπως μᾶς ἐμφανίζονται. Ἡ εἰκὼν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου τὴν ὅποιαν δεχόμεθα εἰς τὴν συνείδησίν μας μᾶς δείχνει ὄχι τὰ πράγματα καθαυτὰ ἀλλὰ μόνον φαινόμενα.

Τοῦτο στρέφεται βεβαίως κατὰ τοῦ ἀφελοῦς, πρωτογόνου ὑλισμοῦ, ὁ ὅποῖος δέχεται ὅτι αἱ αἰσθήσεις μᾶς δείχνουν ἀπλῶς τὰ πράγματα ὅπως εἶναι. Ὁ κριτικὸς ἐπιστημονικὸς θετικισμὸς, ἀντιθέτως, ἠμπορεῖ κάλλιστα νὰ συμφωνήσῃ μὲ τὴν καντιανὴν διάκρισιν τῶν πραγμάτων καθαυτὰ (an sich) ἀπὸ τὰ φαινόμενα. Ἦδη ὁ γάλλος Νταλαμπέρ (1717—1783) ἠσθάνετο «τὸν πειρασμὸν νὰ ὑποστηρίξῃ ὅτι κάθε τι ποὺ βλέπομεν εἶναι φαινόμενον τῶν αἰσθήσεών μας, ὅτι δὲν ὑπάρχει τίποτε ἐκτὸς ἡμῶν, τὸ ὅποιον νὰ ἀντιστοιχῇ πρὸς ἐκεῖνο ποὺ πιστεύομεν ὅτι βλέπομεν».

Πράγματι, ὁ Ἀλβέρτος Λάνγκε, ἀναφέρον τὸ χωρίον αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἔργον τοῦ Νταλαμπέρ, συμπεραίνει : «Ὁ Νταλαμπέρ θὰ ἠμποροῦσε νὰ γίνῃ διὰ τὴν Γαλίαν ὅ,τι ἔγινε διὰ τὴν παγκόσμιον ἱστορίαν

ὁ Κάντ, ἂν εἶχε μείνει σταθερὸς εἰς αὐτὴν του τὴν σκέψιν».

Ἐνεξαρτήτως τῆς φιλολογικῶς ὑπερβολικῆς διατυπώσεως τὴν ὁποίαν προτιμᾷ ὁ Λάνγκε, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὁ νεοκαντιανὸς ἱστορικὸς τῆς φιλοσοφίας δὲν ἐξάγει βάσιμα συμπεράσματα ἀπὸ τὴν κριτικὴν του ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Διότι μὲ καμμίαν φιλοσοφικὴν σχολὴν—πλὴν τοῦ μηχανικοῦ ὕλισμοῦ ἐννοεῖται—δὲν εἶναι ἀσυμβίβαστος ἡ καντιανὴ ἀντίληψις κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ αἰσθητικαὶ ἐντυπώσεις ἑνὸς ἀνθρώπου καθορίζονται ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν κατασκευὴν τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων του καὶ τοῦ ἐγκεφάλου του, γενικῶς ἀπὸ τὴν σωματικὴν του κατασκευὴν. Πράγματι δὲ ἔχομεν νὰ κάμωμεν πάντοτε μὲ τὸν κόσμον τῶν φαινομένων. Περὶ ἄλλων κόσμων δὲν γνωρίζομεν τίποτε.

Καὶ ὁ Κάντ ἐπίσης δηλώνει ὅτι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι ἔχουν νὰ ἀσχοληθοῦν μόνον μὲ τὸν κόσμον τῶν φαινομένων :

«Ἡ φυσικὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ ἀνακαλύψῃ ποτὲ τὸ ἐσωτερικὸν τῶν πραγμάτων, δηλαδή ἐκεῖ πού δὲν εἶναι φαινόμενον, πού ἠμπορεῖ ὅμως νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπέρτερος λόγος ἐξηγητικὸς τοῦ φαινομένου. Ἄλλὰ οὔτε καὶ τῆς χρειάζεται αὐτὸ τῆς ἐπιστήμης διὰ τὰς φυσικὰς τῆς ἐξηγήσεις. Μάλιστα καὶ ἂν ἀκόμη τῆς παρουσιάζετο αὐτὸ κάποτε εἰς τὸν δρόμον τῆς (λ. χ. ἐπίδρασις αὐτῶν ὄντων), ὀφείλει νὰ τὸ ἐκτοπίσῃ καὶ νὰ μὴ τὸ παρεμβάλῃ εἰς τὴν πορείαν τῶν ἐξηγήσεών της, ἀλλὰ νὰ τὰς στηρίξῃ πάντοτε ἐπὶ ἐκείνων μόνον τῶν στοιχείων τὰ ὁποῖα ὡς ἀντικείμενα τῶν αἰσθήσεων ἀνήκουν εἰς τὴν σφαῖραν τῆς ἐμπειρίας καὶ δύνανται νὰ ἐναρμονισθοῦν μὲ τὰς πραγματικὰς ἐντυπώσεις μας καὶ μὲ τοὺς νόμους τῆς ἐμπειρίας».

Ἄλλὰ ὁ Κάντ δὲν ἔμεινε μέχρι τέλους εἰς τὴν

θέσιν αὐτὴν τοῦ μὴ ἐπιστητοῦ τῶν πραγμάτων καθαυτά. Τὴν ὑπερενίκησεν κατόπιν, διὰ νὰ γίνῃ ἕνας ἀπὸ τοὺς μεγαλυτέρους διδασκάλους τῆς νεωτέρας Μεταφυσικῆς, πρὸς τὴν ὁποίαν ἔρρεπε, καθὼς καὶ ὁ ἴδιος ἀναγνωρίζει εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου του «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λογισμοῦ».

5. ΤΑ ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΓΝΩΣΕΩΣ

Ἡ ἀποψις τοῦ Κάντ ὅτι δὲν δύνανται νὰ γνωσθῶν τὰ πράγματα καθαυτά, ὅτι αὐτὰ ἔρχονται εἰς τὴν συνείδησίν μας ἀπλῶς ὡς φαινόμενα, δὲν ἦτο νέα. Εἶχεν ἤδη εὖρει μεγάλην διάδοσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα καὶ ἤκμασεν ἐκ νέου κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους, ὅπως ἄλλωστε παραλλήλως ἀνεπτύχθησαν καὶ αἱ ὑλοζωϊστικαὶ θεωρίαι τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀλλὰ ὅσοι φιλόσοφοι εἶχαν πρότερον τοποθετήσῃ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν εἰς τὸ κέντρον τοῦ συστήματός των, μετέπεσαν εἰς τὸν σκεπτικισμόν, δηλαδή εἰς τὴν θεωρίαν ποὺ δέχεται ὅτι δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν βεβαιότητα περὶ τῆς ἀληθείας τῶν γνώσεών μας. Τοιοῦτος ἦτο ὁ Χιούμ, ὁ πρόδρομος τοῦ Κάντ.

Ὁ Κάντ ἀπέριπτε τὸν σκεπτικισμόν ὅπως καὶ τὸν «φαντασιόπληκτον ἰδεαλισμόν». Ἀποκρούει ἀποφασιστικῶς τὴν ἔκδοχὴν ὅτι ἡ διδασκαλία του «θεωρεῖ ὅλον τὸν αἰσθητὸν κόσμον ὡς ἀπλῆν ἀνταύγειαν» («Προλεγόμενα»). Ἀλλὰ πρέπει νὰ προχωρήσωμεν καὶ πέραν τούτου. Ἡ σύγχρονος φιλοσοφικὴ—ἐπιστημονικὴ σκέψις δέχεται μετὰ πεποιθήσεως ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ ἀποκτήσωμεν πολὺ ἀκριβεῖς παραστάσεις περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, περὶ τῶν πραγμάτων καθαυτά.

Βεβαίως, ἕνα μεμονωμένον, ἀμετάβλητον πρᾶγμα δὲν ἠμποροῦμεν νὰ τὸ γνωρίσωμεν ἔτσι ὅπως